

Eesti venekeelse kirjanduse kujunemine 2003–2010

Kirjandusväli ja mitmekeelse poeetika algus

MIHHAIL TRUNIN

*[---] Eesti venekeelsed autorid – maailm, mida tahaksime „põliseestlastena”
tuttavamaks ja kättesaadavamaks teha [---].*
(Kaur, Kõiv 2025: 12)

2000. aastad olid Eesti venekeelse kirjanduse kiire kasvu ja institutsionaalse ümberkujundamise periood. 2013. aastal püüdis Igor Kotjuh – kellest kujunes selle protsessi üks keskseid osalisi – sõnastada selle arenguetaapi vahekokkuvõtte ning selgitada, mille poolest nn nullindate põlvkond erineb neist venekeelsetest autoritest, kes tegutsesid Eestis esimesel kümnendil pärast iseseisvuse taastamist. Kotjuhi järgi ei erine 1990. ja 2000. aastate venekeelne kirjanduselu niivõrd autorite vahetumise, kuivõrd kirjandusolukorra muutuse ning selle poolest, kuidas literaadid end määratlesid. 1990. aastaid iseloomustas tema hinnangul postsovetlik lõhestumine: tsensuuri kadumine tõi küll kaasa suurema vabaduse, kuid samal ajal tekkisid uued piirid, millest olulisimaks osutus avaldamiskeel. Seetõttu säilitasid paljud Eesti autorid vaimse, kultuurilise ja karjäärilise Venemaa orientatsiooni. Kotjuhi väide lähtub esiteks autorite enesekirjeldustest (näiteks Jelena Skulskaja väitest, et tema „kultuuriline kodumaa” on vene kirjandus) ning teiseks vanema põlvkonna vaadetest tervikuna: nende loominguline arusaam lähtus vene klassikalisest traditsioonist ja konservatiivsest poeetikast, nad soovisid avaldada oma tekste Venemaal ega tahtnud osaleda kirjanduslikes ühendustes (Kotjuh 2013: 64–66).

2000. aastatel ei muutunud Eesti venekeelne kirjandus nähtavaks seetõttu, et oleks esile kerkinud uus esteetika või et autorid oleksid hakanud kirjutama täiesti teistsugusel moel, vaid et Eesti kirjandusväljal hakkasid kujunema uued toimimisviisid. Just nendele keskendub käesolev artikkel: kuidas kirjandusväljale ilmuvad uued, sealhulgas muukeelsed autorid oma tegutsemis- ja positsioneerimisvõtete, ootuste ja ambitsioonidega. Käesoleva artikli tähelepanu keskmes on 2000. aastatel Eesti kirjandusse tulnud venekeelsete autorite luule. Vaatluse all on need, kes olid kirjandusse tuleku ajal kuni 33-aastased, st varases loomeperioodis.

Kirjandusväli, kapital ja positsioneerimine

Pierre Bourdieu kirjandussotsioloogia keskne kategooria on kirjandusväli: suhteliselt sõltumatu sotsiaalsete suhete ruum, milles eri agendid (kirjanikud, kriitikud, kirjas-tajad jt) omavahel konkureerivad. Sellises käsitluses ei ole kirjandus lihtsalt tekstide

kogum, vaid dünaamiline suhete süsteem, mida kujundab ennekõike sümboolse kapitali jaotus. „Kirjanduslik (jne) väli on jõuväli, mis avaldab mõju kõigile neile, kes sellesse sisenevad, ning toimib vastavalt positsioonile, mille keegi seal hõivab [---]; samal ajal on see konkurentsivõitluste väli” (Bourdieu 1996: 232).¹

Bourdieuliku mudeli üks olulisi aspekte on see, et kunsti puhul on majanduse loogika ümberpööratud: kirjandusvälja eliitsektoris, millest tuleb siin edaspidi juttu, ei määra edu niivõrd majanduslik tulu, kuivõrd professionaalse kogukonna tunnus. Samal ajal on rõhutatud omakasupüüdmatust ise sümboolse kapitali osa: need, kes kirjandusväljale sisenevad, „on huvitatud huvitamatuses” (Bourdieu 1996: 215–216). Sellest järeldub, et uuenduslikkus, rõhutatud traditsionalism, naivism või mis tahes muu kirjutamisviis ei ole üksnes esteetiline valik, vaid enda positsioneerimine kirjandusväljal.

Kõige selgemini ilmneb see väljale tuleku hetkel. Bourdieu toonitab, et just uustulnukad, kellel on vähe sümboolset kapitali, on kõige enam huvitatud sellest, et eemalduda traditsioonist ja rõhutada oma erinevust eelkäijatest: „Suured murrangud sünnivad uustulnukate esiletõusust, kes juba oma hulga ja sotsiaalse koosseisu tõttu toovad kaasa uuendusi nii toodetes kui ka tootmisvõtetes ning püüavad või vähemalt väidavad püüdvat kehtestada tootmisväljale, mis on ühtlasi iseenda turg, uue toodete hindamise viisi” (Bourdieu 1996: 225). Selles valguses sobib Kotjuhi käsitus oma põlvkonnast hästi bourdieuliku mudeliga: 2000. aastate venekeelsete kirjanike jaoks oli oluline eristada end eelnevast põlvkonnast, st neist vene autoritest, kes tegutsesid Eestis 1990. aastatel, ning samastada end noorte eesti kirjanikega, kes tõusid esile 1990. ja 2000. aastate vahetusel.

Üks tõhusamaid viise kirjandusväljal esile tõusta on kirjandusrühmituste moodustamine. Bourdieu (1996: 267) järgi tähendab rühma kujunemine muu hulgas sümboolse kapitali kollektiivset ümberpaigutumist: „korporatiivset efekti”, millest sünnivad „tohutud sümboolsed kasumid”. Eesti kirjandusvälja 2000. aastate jõujooni ja kirjandusrühmituste suhteid on põhjalikult analüüsinud Priit Kruus (2013, 2018), kelle sõnul seostub rühmitus nooruse ja uudsusega ning perifeeriast keskmesse suundumisega ja päädib kanoniseerimisega. Peale rühmituse esteetilise profiili on niisiis oluline selle institutsionaalne toimimisviis: kuidas tõmmatakse tähelepanu, milliseid kanaleid kasutatakse publikuga suhtlemiseks ning milliseid avaliku esinemise vorme eelistatakse. Kruus (2013: 56–61) osutab ühtlasi, et 2000. aastatel hakati suhtluseks ja loomingu avaldamiseks kasutama uusi kanaleid, eeskätt internetti. See tõttu osutus rühmitus koostöövormina sageli lühiajaliseks. Määravaks sai see, kas kirjandusrühmal õnnestus kujundada toimiv mudel kirjandusväljal esiletõusmiseks.

Kruus (2018: 41–43) paigutab Tartus tegutsenud venekeelsete autorite ühenduse Tuulelohe (Воздушный змей), mille eestvedajaks sai Kotjuh, rühmituste järellainesse – kõrvuti rühmitustega TNT!, !peatus ja Mung. Nii on Tuulelohe Eesti kirjanduselu osa, mitte eraldiseisev „vene episood”. Selle tähtsus seisneb eelkõige selle kahetisuses: ühelt poolt järgib see 1990. aastate lõpu ja 2000. aastate alguse eesti kirjandusrühmituste mudelit, kasutades kollektiivset identiteeti kirjandus-

¹ Kõik käesolevas artiklis esitatud tsitaadid inglise ja vene keelest olen tõlkinud mina, kui pole märgitud teisiti. – M. T.

väljal esiletõusuks; teisalt koondab see venekeelseid autoreid ning aitab neil Eesti kirjandusväljal oma positsiooni kujundada ja kinnistada. Klassikaliste kirjandusühenduste kõrval levisid 2000. aastatel muudki organiseerumise vormid. Aare Pilv (2013: 22) rõhutab, et näiteks Tartu nüüdiskirjanduse eksperimentaalne autorkond on „pigem [...] risoomjas võrgustik, millel on küll omad koondumiskanalid [...], kuid mitte organiseeritud hierarhiat”. Sellist võrgustikku ei hoia koos programmid ega manifestid, vaid tekstide ja publiku tähelepanu ringlus: kirjandusväljaanded ja veebipõhise suhtluse kanalid. Positsioon kirjandusväljal kujuneb sel juhul püsiva kohalolu ning korduvate tekstivahetuste kaudu, millest saavad suhtluse ja koostöö sõlmpunktid kirjandusväljal.

Just selline kahetine vaatenurk on siinses käsitluses tähtis, sest 2000. aastate venekeelsed kirjanikud püüdsid ühendada kaht kirjandusväljal kohalolu mudelit. Ühelt poolt kasutasid nad klassikalisi kirjandusväljal tunnustuse saavutamise vahendeid: avaldasid manifeste, andsid välja paberraamatuid ja -kogumikke ning korraldasid kirjandusüritusi. Teiselt poolt kujundasid nad välja püsiva võrgusuhtluse: elektroonilised kirjandusajakirjad ja veebiplatvormid, mis tagasid tekstide ringluse ning hoidsid autoreid nähtaval.

Süntheetilisest identiteedist kultuurilise institutsionaliseerumiseni

Esimene katse mõtestada venelaste kultuurilist olukorda postsovetlikus Eestis on Sergei Issakovi artikkel „Mõtisklusi Eesti vene kultuuri tulevikust”, mis ilmus 1996. aastal ajakirjas Raduga (Радуга, vt Issakov 2022 [1996]). Issakov visandab kolm arengustsenaariumi: assimilatsiooni, segregatsiooni ja integratsiooni, ning lükkab kaks esimest ümber. Eelistatavaks peab ta integratsiooni, mida ta mõistab eripärase etnokultuurilise terviku – eestivenelaste – kujunemisena ja võrdleb soomerootslaste ja frankofoonsete kanadalastega. Selles mudelis on keskne süntheetiline kultuuristrateegia: eesti keele valdamine, ühiskondlikesse institutsioonidesse kuulumine ja lojaalsus riigile ühendatakse vene keele ja kultuurilise kuuluvuse säilitamisega. See mudel on katse institutsionaliseerida kultuurilise eliidi erivorm: keeleliselt ja kultuuriliselt vene, kuid Eesti riiklikus ja ühiskondlikus ruumis juurdunud. Selles mõttes pakub Issakov välja integratsiooniprogrammi, mis põhineb iseseisva, kuid mitte isoleeritud kultuurikeskkonna loomisel.

Issakovi artikkel mõjutas vene kultuuri staatuse ümbermõtestamist iseseisvas Eestis. Mõni aasta hiljem sekkus arutellu Boriss Baljasnõi, mehaanikainsener, kes saabus Nõukogude Eestisse 1980. aastal suunamisega ning kellest sai hiljem tõlkija, luuletaja ja tõlketeooria õppejõud Tallinna Ülikoolis (vt lähemalt Kotjuh 2022). Baljasnõi pärines Ukraina mitmekeelsest perifeeriast. Just varane mitme kultuuri kogemus ning „imperiaalse” üleolekutunde puudumine tunduvad määranuvat Baljasnõi hoiaku 1990. aastatel. Artiklis „Tõlkimine eesti keelest ehk Vene literaadi koht Eesti kultuuris” (Baljasnõi 1999) on ta sõnastanud keskse dilemma: vene keel on seotud rikka kultuuritraditsiooniga ning selles keeles kirjutav autor ei lakka

kuulumast vene kirjandusse. Samal ajal muudab poliitiline ja kultuuriline reaalsus sellise autori võimalusi väljaspool Venemaad. Baljasnõi nendib, et venekeelsel Eesti kirjanikul ei ole mõtet loota vastuvõtule Venemaal, kuna Venemaa kirjandusväljal puudub nõudlus järjekordsete perifeeriast pärit autorite järele. Järelikult peab venekeelne kirjanik Eestis arvestama kohaliku lugejaga, ideaalis nii vene- kui ka eesti-keelsega. Baljasnõi pakub välja sünteetilise tegevuskava: vene kultuuritraditsiooni kuulumine tuleks ühendada orientatsiooniga kohalikele Eesti oludele ja institutsionaliseerumisviisidele.

Seda mõtteviisi on Baljasnõi (2022 [2001]) edasi arendanud programmilises artiklis „Eesti venekeelne subkultuur ehk Kultuuriline integratsioon kui Eesti venekeelse kogukonna delumpenisatsioon”, kus on esiplaanil vene kultuurieliidi kujunemine Eesti ühiskonnas. Toetudes George Schöpflini ideele, et võõrkeelne eliit on iga riigi edukuse üks eeldusi, rõhutab Baljasnõi (2022 [2001]: 29), et eliit on „toitev keskkond, millest liidrid võrsuvad”. Kirjandust käsitatakse seega kultuurilise integratsiooni võtmevahendina ning võimalusena võidelda venekeelse kogukonna marginaliseerumise vastu Eestis. Vene subkultuuri Eestis ei mõista Baljasnõi (2022 [2001]: 30) vene kultuuri „Eesti filiaalina”, vaid Eesti kultuuriruumi loomuliku osana. Seejuures rõhutab ta, et niisugust subkultuuri ei saa kujundada ülalt alla tehtud otsusega, vaid see peab välja kujunema professionaalsete kirjanike, tõlkijate ja kirjanduskriitikute tegevuse tulemusena (Baljasnõi 2022 [2001]: 30–31).

Tähenduslik on terminoloogiline erinevus: kui Issakov kasutas 1996. aastal mõistet *eestivene*, siis Baljasnõi räägib *Eesti venekeelsest kirjandusest*. *Eestivene* on siinkohal väljakujunenud etnokultuuriline kategooria (nagu mõiste *soomerootsi*), samal ajal kui *Eesti venekeelne* osutab kirjutamise keelele ja territoriaalsele paiknemisele.² 2017. aasta konverentsi „Etüüde eestivene nüüdiskultuurist” põhjal koostatud kogumiku „Isamaa ja emakeele vahel. Etüüde Eesti venekeelsest nüüdiskirjandusest” (2022) toimetajad valisid pealkirjaks just teise mõiste, kuna termin *eestivene* eeldab spetsiifilist identiteeti ja kirjutab ette kultuuripoliitilise programmi, kuid „„Eesti venekeelne kirjandus” on selgem, neutraalsem ja kirjeldavam mõiste ning peidab endas vähem hinnanguid ja soovmõtlemist” (Kotjuh, Pilv 2022: 7–8). Seejuures möönavad Kotjuh ja Pilv, et tegelikult kasutatakse mõlemaid mõisteid ning need peegeldavad ühe ja sama nähtuse eri külgi. Kogumikus esineb *eestivene* ennekõike autorite enesekirjeldustes ning kollektiivse positsiooni või identiteedi sõnastamises, seevastu analüütilistes artiklites on uurijad eelistanud neutraalset mõistet *Eesti venekeelne kirjandus*, vältides ennatlikke üldistusi. Viimast eelistan ka siinses käsitluses.

² Huvitav paralleel on mõiste *Eesti teooria*, mida ei saa taandada teoreetiku etnilisele kuuluvusele ega isegi keelele. Nagu rõhutavad Marek Tamm ja Kalevi Kull (2015: 582–583), on määrav maiskondlikkuse põhimõte: seos Eestiga kui paigaga, kus kujunevad mõtteviisid ja ringlevad teadusideed. Igor Pilštšikov (2022: 88) küsib seda mõtteliini edasi arendades: „Milline instants võib toimida teooria struktuuri kujundava välja ja koordinaatsüsteemina – keel, etnos, territoorium? Või hoopiski territoorium kui ökosüsteem, kus elavad erinevad rahvusrühmad, kes räägivad ühte või mitut keelt [---]?”

Programmist kirjanduspraktikasse

Baljasnõi tabas ära peamise probleemi: ilma oma tunnustussüsteemita, milleks on professionaalne kriitika, tõlked ja institutsioonid, mille kaudu kujuneb ja kinnistub autori positsioon tunnustatud kirjanikuna, ei saa venekeelne kirjandus Eestis iseisvana toimida. Tähtsam kui vene kogukonna eneseteadvus on võitlus asukoha eest kirjandusväljal: õiguse eest olla tunnustatud sümboolse kapitali kandjana Eestis. Baljasnõi arutlused kultuurieliidi ja institutsionaalse ülesehituse üle ei ilmunud siiski eesti kultuuriajakirjanduses, vaid Eesti venekeelses meedias. Need olid suunatud kogu venekeelsele elanikkonnale, mitte ainult loovisikutele. Veelgi enam, mõlemad artiklid ilmusid üksnes vene keeles ja nende üle ei tekkinud eestikeelset arutelu. See tõttu ei avaldanud need laiemat mõju: need ringlesid väljaspool kanaleid, kus jaotatakse sümboolset kapitali.

Baljasnõi ideed leidsid siiski vastukaja noorte seas, kes osalesid tema tõlkeseminaril Tartu Ülikoolis, kus ta töötas külalisõppejõuna aastatel 2000–2001 (vt Kotjuh 2007a: 54, 2022: 39–43). Just tõlkehuvi, kakskeelsuse ja teadlikult valitud kohaliku orientatsiooni ristumiskohas hakkas kujunema tuumik, millest kasvas välja kirjandusühendus Tuulelohe. Selle manifest algab viitega Baljasnõile ja tema subkultuuri ideele, mis muutus publitsistlikust hoiakust kollektiivseks avalduseks ehk pragmaatiliseks aktiks. Nagu manifestile omane, on Eesti venekeelse kirjanduse raam äärmiselt avar:

[...] vene kirjandus Eestis on uut laadi sünteeskirjandus, täpsemini kirjanduste süntees: see on nii vene kirjandus, mida loovad Eesti venekeelsed literaadid, kui ka eesti kirjandus vene keeles (sealhulgas eesti kirjanduse tõlked vene keelde) ning samuti vene kirjandus eesti keeles (sealhulgas kirjandus, mida Eesti venekeelsed kirjanikud loovad eesti keeles). [...]

Igaühel meist on voli teostada end vene või eesti keeles või neis mõlemas.

Me kirjutame luulet ja proosat, kirjanduskriitikat ja publitsistlikke artikleid, me tõlgime oma ja teiste teoseid vene ja eesti keelde. (Kotjuh 2007a: 55)³

Üldistus jätab siiski varju peamise küsimuse: milliste võtete abil saab deklareeritud sünteesi muuta püsivaks kohaloluks kirjandusväljal? Ka Kotjuhi (2007a) artikkel Tuulelohest, mis mõtestab rühmitust tagantjärele, ei vasta sellele küsimusele, vaid väljendab sedasama manifestilaadset enese esiletoomise ja kehtestamise hoiakut. Selle asemel et analüüsida tingimusi ja vahendeid, mille kaudu viia kuulutatud põhimõtteid ellu ja muuta sümboolseks kapitaliks, ühendab Kotjuh kroonikalaadse žanri (osaliste ja nende kirjandusliku tegevuse episoodide loetelu) lähimineviku heroiseerimisega: tema lugu ei seleta, kuidas sünteetiline programm sai institutsionaalselt teoks, vaid püüab taas kinnitada selle õiguspärasust ja ajakohasust.

³ 26. maiga 2003 dateeritud originaal on avaldatud veebilehel <https://www.tvz.org.ee/manifest.html>. Siin toodud tsitaadi eestikeelse tõlke on Kotjuh avaldanud oma artiklis.

Manifestide pragmaatiline potentsiaal seisneb selles, et need annavad tõeke kirjanusliku võrgustiku kujunemisele: tekivad autorite, tõlkijate, toimetajate ja avaldamiskohtade vahelised sidemed ning kujunevad koostöö- ja tunnustustavad. Selles mõttes toimub kõige olulisem pärast manifeste: kakskeelsus ja sünteetilisus pannakse proovile selle kaudu, mida, kus ja mis keeles rühma liikmed avaldavad ning milliste kirjanusvälja toimijatega on nad seotud. Just selles ilmneb lähedus nende protsessidega, mida Pilv (2013: 22) kirjeldab nullindate eesti kirjanuses risoomsete eneseorganiseerumise vormidena (vt eespool).

Vene nišš Eesti kirjanusväljal

Eesti kirjanusväljal oli olemas nõudlus venekeelsete literaatide järele. Baljasnõi sõnastas venekeelsete literaatide vajaduse orienteeruda kohalikule kirjanusväljale ning viis oma ideid tõlkeseminaris osaliselt ellu. Tartu Ülikooli eesti filoloogia tudengi Kotjuhi jaoks muutus sama vajadus juba aktiivseks positsioneerimisstrateegiaks ja kindlateks institutsionaalseteks sidemeteks Eesti kirjanusväljal. Tema eestvedamisel kujunenud Tuulelohe sai Tartu kirjanuselu osaks. Ühendus asutati 31. märtsil 2003 Tartu Ülikoolis ning Kotjuhi (2006b) koostatud kroonika järgi kolis see 14. aprillil 2003 Tartu Kirjanus Majja ja lepiti kokku kohtuda iga kahe nädala tagant. Regulaarne kooskäimine on üks toetuse ja tunnustuse saamise viise: uued tegijad kaasatakse ühisesse ruumi, kus tähelepanu ja tunnustus jaotuvad juba väljasiseste reeglite alusel. Tuulelohe esimene kirjanusõhtu 9. mail 2003 toimus koos Erakkonnaga ning vene- ja eestikeelsed tekstid kõlasid läbisegi (vt Kotjuh 2006b: 120–122; sealsamas on loetletud Tuulelohe osalemised Tartu kirjanusfestivalil Prima Vista). Ühisõhtu Erakkonnaga sidus Tuulelohe avalikult Eesti kirjanusvälja eestikeelse noorkirjanus ringkonnaga ning võimaldas rühmitusel saada osa selle nähtavusest ja sümboolsest kapitalist.

Iseloomulik on Berk Vaheri (2003) artikkel „Vene küsimus, eesti vastuseta”, mis oli pühendatud 5. novembril 2003 Eesti Kirjanike Liidu Musta laega saalis toimunud noorte vene autorite õhtule. Vaher kurtis eesti publiku puudumise üle ning pidas seda kirjanusliku arengu seisukohalt kasutamata võimaluseks. Vaheri tekst on üles ehitatud minimanifestina sellest, kuidas kirjanusväli peaks toimima. Rahvusliku problemaatika asemel arutleb ta professionaalsuse üle: oluline on see, millised Eesti kirjanusväljal kohalolu viisid autor valib. „Veerandi (kui mitte enama) Eestis kirjutatud luule suhtes oleme ju olnud pimedad ja kurdid. On meil tõesti põhjust neid autoreid karta kui inimesi? Ei. Kui luuletajaid? Andekail mitte. Miks siis eesti literaadid neist eemale hoiavad?” (Vaher 2003) Vaheri käsitluses ei ole uued venekeelsed autorid väline ja probleemne sotsiaalne rühm, vaid kultuuritootjad eestikeelsete autoritega samal väljal, ning nende osalemine kirjanusprotsessis nõuab professionaalset tähelepanu ja viib sümboolse kapitali ümberjaotumiseni.

Seda retoorikat arendab Vaher edasi almanahhi „Воздушный змей” („Tuulelohe”) esimese numbri eessõnas, kus ta sotsiaalse integratsiooni raamistiku asemel toob esile kirjanusväljal tegutsemise praktilise mõõtme. Eesti venekeelsed

autorid ei ole muu identiteedi kandjad, ent nad on vabamad nii keelevelikus kui ka kirjandusväljal kohalolu määratlemisel. Seda arusaama väljendab Vaher sõnamängu kaudu: „Eestivene kirjanikud on ehk kõik nagu lohed tuules – mitte vaid need, kes on end rühmakesi võtnud Tuuleloheks nimetada. Mis aaret on neil valvata? Vene keelt ja kirjandust? Eesti keelt ja kirjandust? Või ainuüksi oma vabadust, vabadust keele ja identiteedi valikul?” (Vaher 2006: 6) Olulisim on siinkohal võrdväärne võimalus konkureerida ühisel kirjandusväljal, kus suurem vabadus keele ja identiteedi valikul muutub ressursiks. Nii ei seisne Tuulelohe (ning mis tahes muu venekeelse kirjandusrühmituse) tunnistamine täieõigusliku toimijana poliitilistes põhjustes ega „vene eksootikas”, vaid võimaluses kirjandusväljal tegutseda. Vaher rõhutab, et kui Eestiga seotud venekeelne literaat suudab luua häid tekste, peab tal teistega võrd-selt olema ligipääs avaldamiskohtadele, tema teoseid tuleb arvustada, ta peab saama konkureerida tunnustuse pärast ning olema nähtav kirjandusväljal.

Võrgustikud, platvormid ja venekeelse välja enesekorraldus

2000. aastatel rajasid teisedki noored venekeelsed autorid oma kanaleid publikuga suhtlemiseks. Autorid koondusid kogukondadesse peale Tartu ka Narvas ja Tallinnas. Kümnendi alguses tegutses Narvas Balti loominguuline portaali Kõrts (Корчма; 2002–2004), sellele järgnes Tallinna kirjandusrühmitus Nurgad (Углы; 2005–2007). Tartu kirjandusühendus Tuulelohe (2003–2006) on selles võrgustikus eriline kakskeelse ühendusena, mis kasvas välja tõlkekogukonnast (vt Kotjuh 2013: 67). Tähelepanuväärne on, et mõtisklused Eesti venekeelse kirjandusvälja seisundi üle algasid peaaegu samal ajal nimetatud kirjandusühenduste tekkega.

23. juunil 2004 ilmus Tuulelohe veebilehel ülevaade Eesti noorest venekeelsest kirjandusest pealkirjaga „Fantoomvalu meie noores kirjanduses”, mille autorina oli märgitud Nikolai Lucas. Selle nime taga olnud autor on nüüdseks tuntud pseudonüümi all P. I. Filimonov⁴ – hiljem Tallinna kirjandusühenduse Nurgad aktiivne liige ning kirjanik, kes tõsis venekeelsete autorite seast eestikeelses kultuuriruumis esile (sellest tuleb lähemalt juttu allpool). Seetõttu on Lucase/Filimonovi tekst huvitav ühtaegu ajastu tunnistuse ja pragmaatilise positsioneerimisaktina.

Lucase ülevaate keskmes on samuti venekeelsete literaatide enesekehtestamise vahendid kirjandusväljal. Enam ei räägita ainult sellest, mida Eesti noortelt venekeelsetelt kirjanikelt oodata, vaid sellest, kuidas nad oma ametis tegutsevad. Kui vanem põlvkond on harjunud kirjandusele sakraalset tähendust omistama, siis nullindate põlvkond peab seda tööks, ehkki kirjanduse sihtgrupp on kitsas huvitute ring. Selline lähenemine vabastab noored autorid kohustusest olla „vene kogukonna hääl” ning samal ajal tunnistab neid tekstiloojatena, kes alluvad kirjandusvälja seaduspärale. Lucas/Filimonov peab oma põlvkonna põhitunnuseks internetis avaldamise võimalust ning ta kaardistab venekeelse kirjandusvõrgustiku, milles eristuvad kolm sõlmpunkti: needsamad Tallinna, Tartu ja Narva noorte autorite kooslused.

⁴ Pseudonüüm viitab Julio Cortázeni novellikogule „Un tal Lucas” (1979) ning avatakse autori loal.

Ülevaade lõpeb vaoshoitud optimismiga: noor vene kirjandus Eestis „pigem on, kui ei ole. See on pigem omapärane kui jälgendav. See pigem kogub hoogu, kui laguneb omaenda soos. Olles lõpuks ometi mõistnud pöördumatut eraldatust kultuurilisest metropolist, näivad kohalikud noored literaadid tasapisi kõike proovile panevat.” (Lucas 2004) Nii tõdeb P. I. Filimonov samuti Eesti venekeelse kirjanduse sõltumatust vene kultuurilisest keskusest ning tema jutt haakub Vaheri arutlustega venekeelsete literaatide loomingulisest vabadusest Eesti kirjandusväljal.

Uut võrgustikku mõtestasid selle osalised vastusena varasema venekeelse kirjandusprotsessi nõrkusele. Poleemilise teravusega vastandas Kotjuh uuemaid venekeelseid kirjandusalgatusi ajakirjadele *Raduga*, Tallinn (Таллинн) ja *Võšgorod* (Вышгород), mida ta kirjeldas inertsetena ega pidanud sobivateks avaldamiskohtadeks kirjandusdebütantidele. Need ajakirjad olid tõepoolest mõeldud üsna konservatiivsele autorite ringile ning piirdusid kitsaste teemadega; Kotjuhi sõnul: „[---] *Võšgorod* tegeleb õigeusuga, *Tallinn* kirjutab teatrist ja *Raduga* keskendub psühholoogiale ning tõlgetele *Vikerkaarest*. Ajakirjade ilukirjanduslik osa on teisejärguline ning moodustab umbes neljandiku väljaande mahust.” (Kotjuh 2007a: 51)⁵ Uued kirjandusportaalid, almanahhid ja raamatusarjad pidid kujunema vajalikuks alternatiiviks ning avama tee uuele põlvkonnale.

2000. aastatel õnnestus venekeelsetel literaatidel luua internetis avaldamise võrgustik ja kasutada internetti koostöö korraldamiseks. Oluline ühise tegutsemise vorm olid luuleõhtud, mis toimusid regulaarselt Narvas, Tallinnas ja Tartus (nendest esinemistest on säilinud vaid üksikud kuulutused ja osalejate suulised mälestused). Kaksikümmend aastat hiljem on enamik internetis avaldatud tekste kaduma läinud: Narva ühenduse veebileht on täiesti kadunud, Tallinna Nurkade veebileht ei ole enam kättesaadav (mul õnnestus saada selle varukoopia),⁶ Tuulelohe veebilehel ilmus aastatel 2007–2011 elektrooniline ajakiri Novõje Oblaka (Новые облака, 'Uued Pilved'), mille kõikidele numbritele pääseb ligi.⁷ Need asjaolud on paratamatult mõjutanud käesolevat artiklit: arvesse on võetud kõik praegu kättesaadavad venekeelsete literaatide publikatsioonid aastatest 2004–2010. Kõige parem on olukord Tuulelohega, mis ühendas paber- ja veebiväljaanded: 2006. ja 2007. aastal ilmus almanahhi „Воздушный змей” neli numbrit ning 2006. aastal loodi raamatusari „Pervõi poljot” („Первый полет”, 'Esimene lend') kõneka motoga: „Raamat on

⁵ Ajakiri Tallinn hakkas ilmuma 1978. aastal, *Raduga* 1986. aastal Vikerkaare venekeelse rõõpväljaandena. Perestroika ajal täitsid mõlemad olulist ühiskondlik-poliitilist ja kultuurivahenduslikku rolli, eriti *Raduga* (vt Polivanov 2010: 325–326, 331–333). Taasiseseisvunud Eestis hakkas Tallinn taas ilmuma 1995. aastal (1991–1995 ei ilmunud), *Raduga* jätkas 2006. aastani, kuid nende roll muutus. Kotjuhi kriitika puudutab nende 2000. aastate rolli Eesti venekeelses kirjandusprotsessis. Vt ka Kotjuhi repliiki ajakirja *Raduga* sulgemise kohta: „*Raduga* sulgemine on kahtlemata õige otsus [---] olemasoleval kujul pole eestivene kirjandusprotsessil tulevikku” (Kotjuh 2006a: 6), teravamat venekeelset versiooni vt Kotjuh 2007b.

⁶ Tänan Deniss Kuzmini, kes lahkelt andis need materjalid mulle uurimistööks kasutada.

⁷ Kõnekas on siiski ajakirja *Uued Pilved* numbrite järkjärguline vähenemine: 2007. aastal ilmus neid 40, 2008. aastal seitse (neist kaks olid topeltnumbrid), 2009. aastal kolm, 2010. aastal üks, 2011. aastal üks, 2012. aastal ajakiri ei ilmunud (vt <https://www.tvz.org.ee/index.php?page=39&lang=1>). 2013. aastal käivitas Kotjuh uue veebilehe (<https://www.oblaka.ee>) ja 2024. aastal uuema (<https://newclouds.ee>), mõlemaid portaale uuendatakse ebaregulaarselt.

sündmus, internet on argipäev”. Sari ilmus kuni 2009. aastani; viiest raamatust neli olid luulekogud (nende pealkirju vt allpool).

Tallinna ühendus Nurgad avaldas vaid ühe paberkandjal raamatu: kogumiku „114915” (2007),⁸ mille eessõna kirjutas vanema nõuandjana Baljasnõi. Ka see kirjandusühendus esitas endale küsimuse: milliste vahenditega ja millistes institutsionaalsetes vormides on võimalik kinnistada venekeelse autori positsioon Eestis? Tuulelohe kinnistas end sünteetilisuse ja mitmekeelsuse kaudu, Nurgad pani rõhu eeskätt loomingule, peamiselt venekeelsele. Nende programmilises „Põhikirjas” („Устав”) ei räägita midagi autori identiteedist, küll aga sõnastatakse institutsionaalne mehhanism: teosed valivad avaldamiseks portaali toimetajad.

Lit-art portaalil Nurgad võivad avaldada kõik autorid. Eelkõige on portaal mõeldud autoritele, kelle geograafiline elukoht on Eesti. Autorid võivad kirjutada millest iganes [---] Loomulikult ei tehta Eestist väljaspool elavatele autoritele mingeid takistusi, kui nad soovivad oma teoseid meie portaalil avaldada. [---] Kõik portaali saadetud kirjandusteosed läbivad enne avaldamist mitte range, kuid küllaltki õiglase neljast toimetajast (kes on ühtlasi asutajad) koosneva valikusõela.⁹

Nii määratles Nurgad end eelkõige geograafilise tunnuse ja kirjandusliku taseme järgi. Iseloomulik on keeleline aspekt: portaal määratles end „enamasti venekeelsena”, teistes keeltes tekstitid olid küll lubatud, kuid mööndusega: „toimetuskolleegiumil kulub tõlkimiseks rohkem aega”. Ühendus Nurgad keskendus sellele, et luua Eestis venekeelne kirjandusvõrgustik, mis suudaks muuta üksteisest eraldi tegutsevad autorid ja nende loominguga kirjandusprotsessi osaks.

Narva ühenduse Kõrts tegevusest on säilinud väga vähe kirjalikke jälgi. Narva literaadid tegid meelsasti koostööd venekeelsete kolleegidega Tartust ja Tallinnast, kuid peamine koostöövorm ei olnud publikatsioonid, vaid avalikud esinemised (paljud neist toimusid Narvas).

Kollektiivne nähtavus ja rühmasisene konkurents

Bourdieu arusaama järgi on rühm nähtavam kui üksik autor ning Eesti venekeelne kirjandus on siinkohal kõnekas näide: kollektiivsed projektid ja platvormid suurendavad literaatide nähtavust ning kasvatavad nende sümboolset kapitali.

Kuid kollektiivne kohalolu ei anna rühmale üksnes häält, vaid kujundab ka rühmasisest konkurentsi. Kui väljale on sisenetud, hakkavad ambitsioonikamad osalejad kasutama kirjandusrühma omamoodi hüppelauana ning muudavad kollektiivse kapitali isiklikuks. See on tähtis asjaolu 2000. aastate Eesti kirjanduse kirjeldamisel, sest aitab vältida naiivset ettekujutust kirjanduslikust põlvkonnast kui

⁸ Pealkiri on käsikirja tähemärkide arv.

⁹ Teksti tsiteeritakse varukoopia järgi.

tingimata sõpruskonnast. Koostöö ja konkurents kirjandusväljal ei välista teineteist, vaid käivad käsikäes.

Tuulelohega, mis määratles end peamiselt noorte kirjandusühendusena, oli seotud vähemalt kolm vanema põlvkonna literaati: pseudonüümi Doxie all luuletanud Tatjana Sigalova (snd 1969), peamiselt lastekirjanikuna tegutsenud Inga Ivanova (snd 1961) – mõlemad Tartust –, ning Larissa Joonas (snd 1960) Kohtla-Järvelt. Vanema põlvkonna autorid otsisid noorema põlvkonna kaudu kirjandusväljale sisenemise võimalust. Sellest põlvkonnast kirjutas Kotjuh mõnevõrra naiivse optimismiga: „Eestivene kirjandus areneb ka edaspidi, arvestades kahte kirjandusprotsessi – Eestis ja Venemaal. Selle tulemusel astuvad paljud Nurkade–Tuulelohe ringi kirjanikud aja jooksul Eesti Kirjanike Liitu, nende teoseid tõlgitakse eesti keelde ning nad saavad tuntuks ka Venemaal – just oma „teistsugususe” tõttu.” (Kotjuh 2007b) Kotjuh astus Eesti Kirjanike Liitu 2006. aastal, P. I. Filimonov 2011. aastal. Teised Tuulelohe ja Nurkade osalejad ei ole kirjandusväljal püsivalt esil olnud.

Ehkki Tuulelohe määratles end kakskeelse ühendusena, ei olnud selle väljaannetes kahel keelel siiski võrdset kohta. Nii ilmusid selle kirjandusühenduse liikmete esimesed tõlked eesti keelde 2004. aastal ajakirjades Vikerkaar (nr 3), Vihik (nr 6) ja Looming (nr 12). Vikerkaares ilmusid Aare Pilve tõlkes neli Kotjuhi ja kaks Vladimir Sazonovi luuletust (samal numbris avaldati Daniil Popovi lühijutt „Elukad” Kajari Pruuli tõlkes ning Tatjana Lavrova lühinäidend „Ta oli” Berk Vaheri tõlkes).¹⁰ Vihikus ilmus Kotjuhi luuletus Pilve tõlkes ning viis Marina¹¹ Kuzmina luuletust, mis olid kirjutatud eesti keeles. Tuulelohe almanahhi esimeses numbris Kuzmina luuletusi ei avaldatud: „Marina Kuzmina eestikeelsed luuletused väärivad tähelepanu, kuid ei sobinud väljaande kontseptsiooniga” (Kotjuh 2006b: 122). Edaspidi hakkasid Kotjuhi luuletused ilmuma peamiselt tema enda tõlkes. Tema luuletuste valik ilmus 2004. aasta Loomingu viimases numbris ning pälvis ajakirja aastapremia luule kategoorias. Marina Kuzmina oli üks esimesi vene autoreid, kes püüdis Eesti kirjandusväljal kanda kinnitada, kuid kadus sealt peagi.

Vahendaja roll ja poeetika

Peale esteetiliste väljakutsete, millega noored autorid silmitsi seisis, kujunes 2000. aastatel tähtsaks meedia- ja ühiskondlik-poliitiline kontekst, mis hakkas venekeelseid autoreid mõjutama: autor ei olnud oluline niivõrd tekstide loojana, kuivõrd kirjandusväljal tegutsejana, kes suudab suhelda selle eestikeelse osaga.

Kõigist 2000. aastate venekeelsetest autoritest võttis selle rolli enda kanda vaid Kotjuh ning see mõjutas tema loomelaadi. Tema tekstide keskmeks on lüürilise subjekti sirgjooneliselt väljendatud seisundid ning enesemääratlused, seejuures on silmas peetud üsna üheselt mõistetavat vastuvõttu. Tekstid on üldjuhul lihtsad, aforistlikud ja lühikesed, mistõttu on neid hõlbus tõlkida eesti ja teistesse keeltesse. Kotjuhi

¹⁰ Käesolevas artiklis ei ole analüüsitud venekeelsete literaatide proosa- ja draamateoseid.

¹¹ Publikatsioonis on Kuzmina eesnimeliseks ekslikult märgitud Maria.

tekstide ringlust ja nähtavust – seda, et just tema tekste märgati, valiti tõlkimiseks ja avaldati – mõjutas aga tema avalik ja institutsionaalne tegevus.

See tegi Kotjuhust oma põlvkonna kõige nähtavam venekeelse autori. Ta tegutses ühtaegu poeedi, esseisti, tõlkija, toimetaja, kirjastaja ja kirjanduselu korraldajana: niisugune mitmekesisus võimaldas tal koguda sümboolset kapitali mitmes rollis ja eri tegevusvaldkondade kaudu. Peagi lisandus neile rollidele veel üks: akadeemiline. Kirjandusteadlasena hakkas Kotjuh uurima omaenda loomingulist tegevust ja positsiooni. Bakalaureusetöös (Kotjuh 2009) vaatleb ta Tuulelohet sotsiaalse ja kultuurilise nähtusena; selle rühmituse ülevaateartiklis (Kotjuh 2007a) ja hilisemates käsitlustes analüüsibki ta muu hulgas järjekindlalt oma loomingut.

Kirjandusväli tegeleb ühtlasi tekstide tähenduse ja tähtsuse jaotamisega, mistõttu autori, korraldaja ja uurija rollide koondumine ühte isikusse annab soodsa positsiooni: väljal tegutseja saab võimaluse ühtaegu osaleda võitluses sümboolse kapitali pärast ning kirjeldada sedasama võitlust akadeemilises neutraalses keeles ja kujundada kategooriaid, mille abil seda protsessi hiljem mõtestatakse.

Kotjuh (2013) on välja toonud kolm peamist takistust venekeelsete autorite tunnustamisel Eesti kirjandusväljal. Esiteks määratletakse eesti kirjandust eelkõige eesti keele kaudu. Teiseks käsitletakse retseptsioonis venekeelseid kirjanikke sageli eeskätt „vene küsimuse” kommenteerijatena ning kolmandaks suudavad kriitika ja ühiskond näha neis autoreis üksnes ühe rahvusliku identiteedi kandjaid, mitte mitmekultuurilisi subjekte (vt Kotjuh 2013: 69–75).

Kotjuhi kirjanduslik teekond näitab aga, et otsustav eeldus Eesti kirjandusväljale sisenemisel on eesti keele valdamine ning teoste kättesaadavus eesti tõlkes. Seega ei ole venekeelsete autorite esiletulekut Eesti kirjandusväljal takistanud kirjandusliku kogukonna ettevalmistamatus (vrd eespool Vaheri arutlust) ega kalduvus käsitleda autorit üheainsa identiteedi kandjana, vaid pigem see, et enamik venekeelseid autoreid ei vallanud eesti keelt ega loonud sellist luulet, mida oleks olnud hõlbus eesti keelde tõlkida (samuti ei leidnud nad õigel ajal toetavaid ja kaasa mõtlevaid eestindajaid).

Tõlked ja nähtavuse hierarhiad

Tabelis 1 on esitatud 2000. aastate Eesti kõige nähtavamate venekeelsete poetide avaldamisaktiivsuse statistika. Enamik tabelis esinevaid nimesid on eesti lugejale tõenäoliselt üsna võõrad. Autorid on esitatud tähestikulises järjekorras. Tärniga on tähistatud pseudonüümide all esinenud autorid, sulgudes on märgitud autori sünniaasta ning selle järel linn, mille kirjanduseluga oli autor vaadeldaval perioodil kõige tihedamalt seotud. Tabel ei kajasta autorite üldist kirjanduslikku tähtsust, vaid nende avaldamisaktiivsust kirjandusvälja venekeelses ja eestikeelses osas. Arvestusse on võetud:

1) venekeelne perioodika, almanahhid ja autorite luulekogud: almanahhi „Воздушный змей” („Tuulelohe”, 2006–2007) neli numbrit; ajakirja Rets (Рец) eriväljaanne (nr 45, 2007), mis oli pühendatud Eesti vene kirjandusele; venekeelsete

poeetide üksikud luuletused ajakirjades Tallinn (2006, nr 3; 2010, nr 3–4) ja Võšgorod (2006, nr 2–3; 2007, nr 5); kõik luuletused Tuulelohe portaalis¹² aastatest 2004–2005; kõik luuletused elektroonilises ajakirjas Uued Pilved¹³ aastatest 2007–2010; kogumik „Объяснение в любви. 150 стихотворений 18 русских поэтов Эстонии” („Armastusavalustus. 18 eestivene poeedi 150 luuletust”, koostanud Igor Kotjuh, 2009); Igor Kotjuhi luulekogud „Когда наступит завтра” („Millal saabub homne”, 2005) ja „Попытка партнерства” („Partnerluse katse”, 2008), Deniss Kuzmini luulekogu „Палимпсесты” („Palimpsestid”, 2005), Irina Meljakova kogu „Муравейник” („Sipelgapesa”, 2006), Dmitri Krasnovi kogu „Летнее перемирие” („Suvine vaherahu”, 2006), P. I. Filimonovi kogud „Мантры третьего порядка” („Kolmanda järgu mantrad”, 2007) ja „Боги безрыбья” („Kalata aja jumalad”, 2009), Nikolai Karajevi kogu „Безумное малабарское чаепитие” („Hullumeelne Malabari teejoomine”, 2009); samuti ühenduse Nurgad kogumik „114915” (2007) ning kõik selle portaali luuletused,¹⁴ mille jaoks on tabelis eraldi rida „Nurgad”;

2) publikatsioonid eestikeelsetes kirjandusväljaannetes ja eestikeelsed autori-kogud: venekeelsete autorite luulevalikud ajakirjades Vihik (2004, nr 6), Vikerkaar (2004, nr 3; 2005, nr 6; 2007, nr 9; 2008, nr 4–5), Looming (2004, nr 12) ja Epifanio (2010, nr 13); Igor Kotjuhi luulekogud „Teises keeles” (2007) ja „Usaldusliin” (2010).

Tabel võimaldab näha, kui ebaühtlane oli venekeelsete luuletajate ligipääs avaldamiskohtadele. Sama luuletuse mitu korda avaldamist eri aastatel olen käsitlenud eraldi juhtumitena, sest analüüsi keskmes ei ole algupärandite hulk, vaid autorite avaldamisaktiivsus.

Tabel 1. Eesti venekeelsete luuletajate avaldamisaktiivsus vene- ja eestikeelsetes avaldamiskohtades aastatel 2004–2010.

Autor	Alka* (1978) Tartu		P. I. Filimonov* (1975) Tallinn		Green S Key* (1978) Tartu		Jaška Gromova* (1984) Narva		Nikolai Karajev* (1978) Tallinn		Igor Kotjuh (1978) Tartu		Dmitri Krasnov (1984) Tallinn		Deniss Kuzmin (1981) Tallinn	
	vn	ee	vn	ee	vn	ee	vn	ee	vn	ee	vn	ee	vn	ee	vn	ee
2004	4	0	0	0	6	0	0	0	0	0	3	10	0	0	0	0
2005	6	0	1	0	0	0	0	0	0	0	63	3	0	0	48	0
2006	4	0	5	0	4	0	2	0	0	0	12	0	33	0	10	0
2007	4	0	61	0	0	0	0	0	24	0	16	56	14	0	25	0
Nurgad	0	0	114	0	0	0	19	0	0	0	0	0	40	0	48	0
2008	0	0	0	4	0	0	0	0	23	0	65	4	0	0	6	2
2009	0	0	100	0	0	0	0	0	86	0	23	0	0	0	0	0
2010	0	0	0	4	0	0	0	0	3	2	0	23	0	0	0	0
kokku	18	0	281	8	10	0	21	0	136	2	182	96	87	0	137	2

¹² <https://www.tvz.org.ee/stihi.html>

¹³ <https://www.tvz.org.ee/index.php?page=39&lang=1>

¹⁴ Üksikud tekstid portaalis ei ole dateeritud, kuid selle aktiivsuse tippaeg oli aastail 2005–2007, mistõttu võib seda korpus käsitleda 2000. aastate teise poole kirjandusprotsessi osana.

Autor	Llaita* (1984) Narva		Irina Meljakova (1980) Tartu		Antipa Moltšun* (1984) Narva		Daniil Popov (1982) Tartu		Regina Proskura (1984) Tartu		Vladimir Sazonov (1979) Tartu		Ligija Tenina (1980) Tallinn	
	vn	ee	vn	ee	vn	ee	vn	ee	vn	ee	vn	ee	vn	ee
2004	0	0	16	0	0	0	6	0	11	0	4	2	0	0
2005	0	0	26	0	0	0	13	0	4	0	6	0	0	0
2006	0	0	39	0	0	0	8	0	6	0	0	0	4	0
2007	12	2	8	4	0	0	10	0	0	0	0	0	19	0
Nurgad	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	40	0
2008	0	2	0	0	6	2	0	2	0	0	0	0	0	0
2009	3	0	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2010	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
kokku	15	4	98	4	6	2	37	2	21	0	10	2	63	0

Avaldamisandmed osutavad, et enamik 2000. aastate aktiivseid venekeelseid literaate ei jõudnudki kirjandusvälja eestikeelsesse ossa, kuna nende tekstid olid eesti keeles vaevu esindatud. Mõne tekste ei tõlgitud kordagi, teistel ilmusid üksikud eestitundused. Enamik autoreid kadus aja jooksul kirjandusprotsessist, ning isegi kui nad jätkasid kirjutamist, siis ilma institutsionaalse toeta.

P. I. Filimonovist tuleb allpool pikemalt juttu. Antipa Moltšun ja Dmitri Krasnov avaldavad aeg-ajalt vene keeles ning osalevad venekeelsetel luuleõhtutel. Deniss Kuzmin ja Daniil Popov liikusid loometeel rokkmuusika poole, kuid ka sellest valdkonnast ei saanud nende eluala. Sazonov valis akadeemilise karjääri ning on tuntud assürioloog ning sumeri ja teiste Lähis-Ida muistsete keelte ja kultuuride asjatundja. Nikolai Karajev tegutses aastaid ajakirjanduses; tema hilisem kohalolu avalikkuses on seotud pigem ühiskondlik-poliitiliste kommentaaride kui kirjandusega, kuigi aeg-ajalt avaldab ta luulet ja lühiproosat, sealhulgas eestikeelsetes tõlgetes. Ülejäänud siin nimetatud autorid ei tegutse enam kirjanikena.

Selles kontekstis on Kotjuh märgatav erand: eestikeelsed publikatsioonid said tema kirjandusliku karjääri lahutamatuks osaks. See tegi Kotjuhust oma venekeelse põlvkonna keskse esindaja. Tema edu põhines eelkõige suutlikkusel muuta keeleline ja kommunikatiivne ressurss sümboolseks kapitaliks.

Paljud sama põlvkonna autorid võisid olla nähtavad venekeelses ringkonnas ja avaldada luulekogusid, kuid ilma eestikeelsete tõlgeteta ei tõusnud nad esile kogu kirjandusväljal. Seetõttu on 2000. aastate venekeelse kirjanduse ajalugu paratamatult nihkes: kõige paremini on nähtav autor, kelle teoseid enim tõlgiti ning kes seeläbi kinnistus institutsionaalselt kirjandusväljale.

Teised venekeelsed literaadid ei olnud eesti lugeja jaoks päris nähtamatud. Üks väheseid katseid käsitleda Eesti venekeelset luulet eestikeelsele auditooriumile enam-vähem tervikliku nähtusena oli Darja Suhhovei (2008) artikkel „Tänapäeva venekeelsest luulest Eestis”.¹⁵ Selle avaldanud Vikerkaare number oli seotud pronksiöö

¹⁵ Ülevaate täielik venekeelne versioon avaldati hiljem (Suhhovei 2009). Teksti eestikeelset taasavaldamisel kogumikus „Isamaa ja emakeele vahel” (2022) otsustasid toimetajad säilitada lühendatud versiooni.

sündmuste aastapäevaga ning pühendatud venelastele Eestis. Suhhovei ülevaate eestikeelne versioon on algupärandist lühem: näib, et suuresti mõne värsinäite tõlkimise raskuste tõttu. Seal nimetatakse mitut autorit vaid põgusalt, pigem „vene eksootika” elementidena Eesti kultuuriruumis kui kirjandusprotsessi täisväärtuslike osalistena.

Kirjandusvälja venekeelse osa olukorda 2000-ndate lõpus ja 2010-ndate alguses kirjeldab ilmekalt Dmitri Krasnovi följeton. Autor tundis hästi Eesti venekeelset kirjandusringkonda (ta osales nii Narva Kõrtsis kui ka Tallinna Nurkades), mida ta ei käsitlenud programmide ega manifestide vaatepunktist, vaid igapäevaste kogemuste kaudu. Krasnovi följetonis kaotab Eesti venekeelne luule kultuurilise missiooni oreooli ning kujuneb poolmarginaalseks nähtuseks, mille lugejaskond on väike, autorite konkurents on nõrk ja kaldumus endasse sulguda krooniline. Kõige tabavam formuleering kõlab nii: „Keskmiselt on iga poeedi kohta umbes 0,7 lugejat, seetõttu – mida rohkem on poeete, seda laiemaks muutub auditoorium” (Krasnov 2010: 21). Selle nalja taga peitub siiski oluline täheldus: venekeelne kirjanduselu on olemas, kuid toimib suures osas iseenda jaoks.

Lisaks kujutab Krasnov Narva Kõrtsi kunagi elava ressursina, kus luuletajaks võis saada igaüks, kuid mis hääbus tasapisi koos külastatavuse kahanemisega. Tartu Tuulelohe taandab Krasnov irooniliselt „lohepidaja” (vn *змеёвод*) figuurile, st Kotjuhile. Selle teravmeelsuse taga peitub tähelepanek, et 2000. aastate venekeelsed kirjandusühendused ei püsinud lugejaskonnal ega tugeval kriitilisel vastuvõtul, vaid üksikute inimeste õlgadel, kes oskasid üleval hoida tegutsemise võrgustikku: veebilehti, luuleõhtuid ja väljaandeid.

2000. aastate Eesti venekeelsel luulel olid küll oma sõlmpunktid, ressursid ja tõmbekeskused, kuid ilma regulaarsete tõlgeteta ja eestikeelsetesse väljaannetesse jõudmata jäid need venekeelse ringkonna siseasjaks. Seda selgemini ilmneb, miks just Kotjuhust sai kõige nähtavam venekeelne autor: ta mõistis teistest varem, et kohalolu venekeelses kirjanduskeskkonnas ja esilolek üldisel kirjandusväljal ei ole kaugeltki üks ja sama.¹⁶

P. I. Filimonovi juhtum: tõlge ja poeetiline tunnustus

Bourdieuilik vaatenurk võimaldab ümber mõtestada 2000. aastate Eesti venekeelse luule ajalugu, mille hierarhia tipus paikneb Kotjuh. Eesti lugeja on tõenäoliselt tuttav venekeelse kirjaniku P. I. Filimonoviga, kellelt pärast esimest venekeelset luulekogu

¹⁶ Selle arusaama on tabavalt fikseerinud P. I. Filimonov romaanis „Alicante”, mis on otsekui Eesti venekeelse kirjanduskeskkonna metatekstuaalne projektsioon. Püstitjalakoomiku Filipi kujus on kergesti äratuntav venekeelne autor, kes teeb panuse eesti keelele kui nähtavuse ja esiletõusu peamisele vahendile: „Mul on üks tuttav, ta üritab ka püstitjalakoomikuna töötada. Aga teeb seda eesti keeles, seetõttu läheb tal veidi paremini kui mul. Nagu noh nii. Ta on veits tuntum kui mina. Ma arvan, et ainult selle pärast, et ta, olles samasugune keele ära õppinud venelane, teeb seda riigikeeles. Ei, ma ei saa midagi halba öelda, ta räägib eesti keelt hästi. Ja *stand-up* tuleb tal mõnikord normaalne välja, ka ei vaidle. Aga, nagu mulle tundub, lõviosa tema tuntuusest tuleb just sellest, et ta räägib laval eesti keeles.” (Filimonov 2024: 139)

„Мантры третьего порядка” („Kolmanda järgu mantrad”) ilmus 2011. aastal peamiselt Katrin Väli tõlkes¹⁷ eestikeelne kogu „Väärastuste käsiraamat”. Seega õnnestus Filimonovil korrigeerida oma strateegiat kirjandusväljale positsioneerumisel.¹⁸

Filimonov oli Tallinna Nurkade aktiivne liige ja kirjutas luulet üksnes vene keeles. Tema luuletuste esimesed eestikeelsed tõlked ilmusid 2008. aastal juba ülal mainitud Vikerkaare numbris (nr 4–5). Seal avaldati neli luuletust (kolm Maarja Kangro ja üks Kajar Pruuli tõlkes) koos teiste Eesti venekeelsete autorite tekstidega: kaks Llaila luuletust ja kaks Deniss Kuzmini luuletust Leelo Tungla tõlkes, neli Igor Kotjuhi luuletust autori tõlkes, kaks Daniil Popovi luuletust Maarja Kangro tõlkes ning kaks Antipa Moltšuni luuletust Ivar Silla ja Märt Väljataga tõlkes. Samas numbris ilmus Ilona Martsoni arvustus Filimonovi kogule „Kolmanda järgu mantrad”, mis oli pälvinud Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali vene keeles kirjutavate autorite auhinna. Arvustaja kiidab kogumikku asjatundlikult, kuid esitab samal ajal iseloomuliku küsimuse: „[---] mis seos on sellel luulel Eestiga? Tegelikult ju – mitte mingisugust.” (Martson 2008: 172)

Martson asus aga tekkinud retseptisooniraami muutma. 2010. aastal koostas ta elektroonilise ajakirja Epifanio jaoks valiku P. I. Filimonovi, Nikolai Karajevi ja Andrei Ivanovi eestikeelseid tõlkeid, millele ta lisas sissejuhatavad tähelepanekud. Seal pakkus Martson välja uue viisi, kuidas Eestis venekeelseid autoreid lugeda: määrav ei ole niivõrd teksti kohalik aines, kuivõrd selle koht üldises kirjanduspildis. Eriti tähelepanuväärne on, et Filimonovist rääkides tõstab ta esiplaanile tema luule poeetilised omadused, mitte fakti, et autor on vene päritolu ja kirjutab vene keeles: „[---] esimene luulekogu „Kolmanda järgu mantrad” üllatas meeldivalt oma sürripanemise oskuse, intellektuaalse huumori ja puhaste, kuigi mõnikord ka huligaanlike riimidega” (Martson 2010). Nii tõstetakse Filimonov Eesti kirjandusväljal esile kui omanäolise poeetika looja, kelle looming sisaldab keelemänge, tsitaate ja keerukaid sõnakombinatsioone, mis „neid tekste eriti lugejasõbralikuks nüüd küll ei tee” (Martson 2010).

Edasised sündmused määrasid Filimonovi saatuse kirjandusväljal tegutsejana. 17. juunil 2010 ilmus Eesti Ekspressis tema luuletus „Aine seisund” Katrin Väli tõlkes – tõenäoliselt oli see Filimonovi esimene koostöö selle tõlkijaga, kellest kujunes tema luule peamine ja püsiv eestindaja (vt Filimonov 2010). 2011. aastal ilmus Filimonovi ja Väli koostöös eespool mainitud „Väärastuste käsiraamat”, lisaks kuus

¹⁷ „Väärastuste käsiraamatus” on kokku 33 teksti, millest lõviosa tõlkis Katrin Väli; üksikuid tekste tõlkisid ka Maarja Kangro, Igor Kotjuh ja Kajar Pruul.

¹⁸ Veel üks iseloomulik näide. Kotjuh meenutab oma tutvumist Andrei Hvostoviga: „Oli vist september 2010, Kadrioru raamatulaat. Müüsin Eesti venekeelsete kirjanike raamatuid. Leti juurde tuli Andrei, uuris kaupa ja küsis: „Kas sina oled Filimonov?” // „Ma olen Igor Kotjuh, mitte Filimonov,” vastasin. Kuid Andrei oli endas kindel: „Ma tean, et sa oled Kotjuh, kuid oled ühtlasi Filimonov, see on su autorinimi.” // Selgitasin kannatlikult, et see pole nii [---].” (Kotjuh 2024: 151) Kuigi siin ei räägita luulest, vaid Filimonovi romaanist „Mitteeukleidilise geomeetria tsoon”, mis oli äsja eestikeelses tõlkes ilmunud, on siiski kõnekas, et 2000. aastate lõpuks näis eesti kontekstis ainsa võimaliku tuntud venekeelse autorina just Kotjuh.

luuletust Vikerkaares (2011, nr 1–2) ja kuus luuletust Loomingus (2011, nr 9). Nii et venekeelne poeet, kes leidis endale tõlkija, sai Eesti kirjandusväljal nähtavaks.¹⁹

Mõni järeldus

2000. aastate Eesti venekeelse kirjanduse lugu on ühtaegu rühmituste kujunemise ja autorite ebavõrdse kirjandusväljale ligipääsu ajalugu. Selle kümnendi venekeelset luulet märgati, tõlgiti ja tunnustati äärmiselt ebaühtlaselt.

Nõudlus vene- ja eestikeelse kirjandusingkonna vahendaja järele tegi Igor Kotjuhust nähtava literaadi, kelle poeetika sobis kiireteks tõlgeteks eesti keelde. Välja tõhusaima tegutsejana püüdis Kotjuh akadeemilistes publikatsioonides, kus ta käsitles muu hulgas oma loomingut, esitada oma positsiooni peamiselt võitlusena väliste takistustega, nagu eesti kirjanduse keelepõhine määratlus, venekeelsete autorite politiseerimine ja nende mitmekultuurilise tausta taandamine ühele identiteedile. Kuid empiiriline materjal näitab midagi märksa lihtsamat: ilma piisava hulga eestikeelsete tõlgeteta ei toimu venekeelse autori lõimumist eesti kirjandussüsteemi. P. I. Filimonovi näide osutab teistsugusele kirjandusväljal kinnistumisele: ta ei taotlenud vene- ja eestikeelse ringkonna vahendaja rolli, kuid tema sisenemisel Eesti kirjandusväljale osutus otsustavaks tõlkija, kes oli tundlik algupärandi poeetika suhtes ja valmis toetama avaldamisaktiivsust. Teisisõnu tagas ühel juhul nähtavuse eeskätt suhtlus ja korraldamine, teisel juhul tunnustus, mis lähtus teose poeetilisest väärtusest.

Niisiis ei olnud 2000. aastate Eesti venekeelse luule kujunemisel otsustav mitmekultuurilisus ega manifestides deklareeritud sünteetiline kirjandus või hübriididentiteet, vaid kirjanduslik võrgustik. Ligipääs kirjandusväljale sai võimalikuks tänu tõlkijatele, toimetajatele, avaldamiskohtadele ja eestikeelsete vahendajate usaldusele. Ilma nende tingimusteta jäid isegi tugevad venekeelsed autorid omaette ega saavutanud nähtavust. Seetõttu on 2000. aastate venekeelse luule ajalugu niisugusel kujul, nagu see on tänapäeva uurijale ja tõlgendajale kättesaadav, paratamatult nihkes: kõige nähtavamaks on jäänud autorid, kellel õnnestus Eesti kirjandusväljal kinnistuda, samal ajal kui enamik nende kaasaegsetest kirjandusprotsessis enam ei osale.

Artikkel on valminud Eesti Kultuuriministeeriumi toetusel (projekt KUM-TA75 „Noorte häälde digiajastu luules: poeetika, hoiakud ja identiteetid“). Tänan Roman Fokinit, Deniss Kuzmini ja Vladimir Sazonovit autorite kohta jagatud teabe ning Eesti 2000. aastate kirjanduselu puudutavate meenutuste eest.

¹⁹ Käesoleva artikli fookus 2000. aastate luulel jätab paratamatult kõrvale olulise asjaolu: Filimonovi juhtum ei piirdu luulega. Tema proosaloomes kujuneb välja mudel, kus venekeelne tekst suunatakse esmalt eestikeelsele kirjandusväljale: 2010.–2020. aastatel ilmus tal eestikeelses tõlkes märkimisväärselt rohkem romaane kui vene keeles (vene originaalid on jäänud suures osas avaldamata).

VEEBIVARAD

Novõje Oblaka = Новые облака. <https://newclouds.ee>

Oblaka. Russkaja literatura Estonii. <https://www.oblaka.ee>

Tuulelohe. Воздушный Змей. <https://www.tvz.org.ee>

KIRJANDUS

Baljasnõi 1999 = Борис Балясный, Перевод с эстонского, или место русского литератора в культуре Эстонии. – Русский Почтальон 1. II.

<http://www.moles.ee/99/Feb/01/6-2.html>

Baljasnõi, Boriss 2022 [2001]. Eesti venekeelne subkultuur ehk Kultuuriline integratsioon kui Eesti venekeelse kogukonna delumpenisatsioon. Tlk Aare Pilv. – Isamaa ja emakeele vahel. Etüüde Eesti venekeelsest nüüdiskirjandusest. (Etüüde nüüdiskultuurist 10.) Koost ja toim Igor Kotjuh, A. Pilv, Piret Viires. Tallinn: Nüüdiskultuuri uurimise töörühm, lk 29–31.

Bourdieu, Pierre 1996. The Rules of Art. Genesis and Structure of the Literary Field. Tlk Susan Emanuel. Stanford: Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9781503615861>

Filimonov, P. I. 2010. Aine seisund. – Eesti Ekspress 17. VI, lk 42.

Filimonov, P. I. 2024. Alicante. Tlk Ingrid Velbaum-Staub. Tallinn: Tuum.

Issakov, Sergei 2022 [1996]. Mõtisklusi Eesti vene kultuuri tulevikust. Tlk Aare Pilv. – Isamaa ja emakeele vahel. Etüüde Eesti venekeelsest nüüdiskirjandusest. (Etüüde nüüdiskultuurist 10.) Koost ja toim Igor Kotjuh, A. Pilv, Piret Viires. Tallinn: Nüüdiskultuuri uurimise töörühm, lk 10–20.

Kaur, Rahel Ariel; Kõiv, Emilia 2025. Tartu on maailmaluule naba. – Sirp 17. X, lk 11–12.

Kotjuh, Igor 2006a. Raduga sulgemine kui eestivene kirjanduse lugu. – Sirp 21. IV, lk 6.

Kotjuh 2006b = Игорь Котюх, Хроника ЛИТО „Воздушный змей”. – Воздушный змей. Kd 1. Koost ja toim Igor Kotjuh. Tartu: Tuulelohe, lk 119–122.

Kotjuh, Igor 2007a. Kuidas Tuulelohe lendu läks: ühe kirjandusühenduse lugu. – Vikerkaar, nr 9, lk 50–66.

Kotjuh 2007b = Игорь Котюх, Будущее русской литературы Эстонии. – Новые облака, nr 40, 24. XII. <https://www.tvz.org.ee/index.php?page=276&lang=5>

Kotjuh, Igor 2009. Kirjanduslik projekt Tuulelohe sotsiaalse ja kultuurilise nähtusena. Baka-laureusetöö. Tartu Ülikool.

Kotjuh, Igor 2013. Eesti venekeelse kirjanduse nullindate põlvkond: vastuvõtt ja tõrked omaks tunnistamisel. – Methis. Studia humaniora Estonica, nr 11, lk 64–83.

<https://doi.org/10.7592/methis.v8i11.1002>

Kotjuh, Igor 2022. Boriss Baljasnõi – luuletaja, tõlkija, kaasaegse Eesti venekeelse kirjanduse kujundaja. – Isamaa ja emakeele vahel. Etüüde Eesti venekeelsest nüüdiskirjandusest. (Etüüde nüüdiskultuurist 10.) Koost ja toim I. Kotjuh, Aare Pilv, Piret Viires. Tallinn: Nüüdiskultuuri uurimise töörühm, lk 32–47.

Kotjuh, Igor 2024. Eesti kirjandus – üks rikkus ajab teist taga. Vestlusi kirjanikega aastail 2020–2024. Tallinn: SA Kultuurileht.

Kotjuh, Igor; Pilv, Aare 2022. Saateks. – Isamaa ja emakeele vahel. Etüüde Eesti venekeelsest nüüdiskirjandusest. (Etüüde nüüdiskultuurist 10.) Koost ja toim I. Kotjuh, A. Pilv, Piret Viires. Tallinn: Nüüdiskultuuri uurimise töörühm, lk 7–9.

- Krasnov 2010** = Дмитрий Краснов, Что такое русская поэзия в Эстонии? – Плут, № 4, с. 20–21.
- Kruus, Priit 2013.** Nooruse valuuta. „Noorkirjanik” ja „rühmitus” nullindatel. – Methis. Studia humaniora Estonica, nr 11, lk 48–63. <https://doi.org/10.7592/methis.v8i11.1001>
- Kruus, Priit 2018.** Vaikne avangard. Eesti noorkirjanike rühmituste laine ja uue meedia koostulust: Erakkonnast ZA/UM-ini. (Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid 44.) Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Lucas 2004** = Николай Лукас [П. И. Филимонов], Фантомная боль нашей молодой литературы. – Воздушный змей 23. VI. <https://tvz.org.ee/index.php?page=75&lang=6>
- Martson, Ilona 2008.** Filimonov, Brodski ja 17. sajandi tartlased. – Vikerraar, nr 4–5, lk 171–173.
- Martson, Ilona 2010.** Kolm eestivene kirjanikku. – Epifanio, nr 13. <https://www.epifanio.eu/nr13/est/eestivene.html>
- Pilv, Aare 2013.** Väike teatmik (Tartu) paranoiakriitilise risoomi kohta. – Methis. Studia humaniora Estonica, nr 11, lk 22–47. <https://doi.org/10.7592/methis.v8i11.1000>
- Pilštšikov, Igor 2022.** Eesti teooria kui rändav teooria. Ümber maailma ja tagasi. Tlk Juhan Kõo ja Mihhail Trunin. – Akadeemia, nr 1, lk 87–118.
- Polivanov, Konstantin 2010.** Eesti venekeelsed ajakirjad „Tallinn” ja „Raduga” (1986–1991). Tlk Ulvi Urm. – Блоковский сборник XVIII: Россия и Эстония в XX веке: диалог культур. Toim Lea Pild. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 325–333.
- Suhhovei, Darja 2008.** Tänapäeva venekeelsest luulest Eestis. Tlk Kajar Pruul. – Vikerraar, nr 4–5, lk 62–70.
- Suhhovei 2009** = Дарья Суховой, Обзор современной русскоязычной поэзии Эстонии. – Новые облака, № 1 (53), 16. III. <https://tvz.org.ee/index.php?page=377>
- Tamm, Marek; Kull, Kalevi 2015.** Eesti teooria. – Akadeemia, nr 4, lk 579–625.
- Vaher, Berk 2003.** Vene küsimus, eesti vastuseta. – Sirp 21. XI, lk 6.
- Vaher, Berk 2006.** Eessõna Tuulelohe almanahhile. – Воздушный змей. Kd 1. Koost ja toim Igor Kotjuh. Tartu: Tuulelohe, lk 5–6.

Mihhail Trunin (sünd 1985), PhD, Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituudi teadur (Uus-Sadama 5, 10120 Tallinn), mikhail@tlu.ee

The formation of Russian-language literature in Estonia, 2003–2010: The literary field and the emergence of multilingual poetics

Keywords: Russian-language literature in Estonia; literary field; multilingual poetics; translation; literary infrastructure; literary visibility

This article offers a field-based analysis of Russian-language poetry in Estonia between 2003 and 2010. Drawing on Pierre Bourdieu's concept of the literary field, it argues that the growing visibility of Russophone authors in Estonia should be understood not as a shift in poetics, but as a reconfiguration of the institutional conditions governing literary production and recognition. The study examines how new mechanisms of legitimation emerged through literary groups, hybrid publication strategies, and the development of online platforms. It shows that these forms of

collective and network-based organization enabled the formation of a distinct Russian-language segment within the Estonian literary field, while also introducing new forms of competition and differentiation among authors.

Particular emphasis is paid to translation as a structural condition of visibility. Through case studies of Igor Kotjuh and P. I. Filimonov, the article outlines two divergent trajectories of literary integration: one grounded in mediation and institutional presence, the other in the accumulation of symbolic capital through poetic reception. The analysis demonstrates that access to Estonian-language publication channels was a decisive factor in determining long-term visibility and recognition. The article concludes that the development of Russophone poetry in Estonia during the 2000s was shaped less by questions of identity than by the uneven distribution of literary infrastructure, which determined authors' opportunities to gain and maintain visibility within the broader literary field.

Mikhail Trunin (b. 1985), PhD, Tallinn University, School of Humanities, Researcher (Uus-Sadama 5, 10120 Tallinn), mikhail@tlu.ee